

VEGETARISKE KØDSPISERE ELLER KØDSPISENDE VEGETARER ?

Hvordan kommer familietraditioner og individuelle opfattelser af begreberne vegetarisk og ikke-vegetarisk til udtryk i valg af kost blandt unge mandlige hinduer i alderen 17-25 år i en millionby i Indien?

Kan de unges opfattelser belyse Indiens stigende kødforbrug?

**Rune-Christoffer Bech Dragsdahl
Margrethe Blichmann
Helle Boje**

Kvalitative metoder, 4. semester
Forårssemestret 2007
v/ Tine Tjørnhøj-Thomsen
og Finn Sivert Nielsen

Afleveringsdato: 6. juni 2007

Anslag: 65.584

INDHOLDSFORTEGNELSE

Indledning	3
1. Aftale-antropologi i Indien	5
- Deltagelse uden for aftalerne	7
2. Spørgeskemaet som deltagerobservation	9
3. Begrænsede roller – begrænset deltagelse	11
- Rolletildeling som guder	12
- En styrende position	13
- Venne-rollen som reciprocitet?	14
- Manglende adgang til en hverdagssituation	15
- Antropologens egne kostvaner	16
4. Interview-stedets betydning	17
- Stedets formål	17
- Tilfældig informantsammensætning	18
- Ivrighed under interviews	18
- Familieinterviews – indblik i det sociale samspil	20
- Informanter som tolke	21
5. Kropslig og sjælelig sundhed	22
6. Køn, kontrol og kostvalg	23
- Vegetarmødres magt i køkkenet	24
Konklusion	26
Litteratur, pensum	27
Litteratur, selvvalgt	28
Bilag:	
Bilag 1: Synopsis	
Bilag 2: Feltrapport	
Bilag 3: Spørgeskema	
Bilag 4: Samtaleemner til semi-strukturerede interviews	
Bilag 5: Interviewguide til strukturerede interviews	

Indledning

Ifølge FNs fødevarer- og landbrugsorganisation (FAO) er kødproduktion et af verdens alvorligste miljøproblemer på alle niveauer fra det lokale til det globale, og det forventes, at verdens kødforbrug fordobles fra 229 millioner tons i 1999 til 465 millioner tons i 2050 (FAO 2006). Især Kina bidrager, som et land i hastig vækst, mærkbart til denne udvikling, men hvorvidt Indien vil opleve en lignende stigning i kødforbruget, er der uenighed om (Fritschel & Mohan 1999). Vi besluttede derfor at rejse til Indien for at udføre et feltarbejde blandt unge hinduer i en storby for at få et indblik i, hvordan den yngre generation italesætter begreberne vegetarisk og ikke-vegetarisk.

Sidste år viste en stor undersøgelse foretaget af avisen The Hindu, at det i dag kun er 31 %

af landets befolkning, der er vegetarer. Den samme undersøgelse viste, at der er stor forskel på kostvalget i de forskellige delstater, og for at sikre en nogenlunde ligelig fordeling af vegetarer og kødspisere, besluttede vi at tage til Ahmedabad i delstaten Gujarat, idet antallet af vegetarfamilier her er cirka 45 % (The Hindu 2006). Vi vurderede, at udvidede familier (bestående af tre generationer), hvor vegetarer og kødspisere lever sammen, ville udgøre et godt grundlag for at forstå forholdet imellem individets valg og familiens

traditioner, idet vi formodede, at der ville være større tendens til kødspisning blandt de unge, og vores oprindelige problemformulering (se bilag 1) lød derfor således:

Hvordan kommer unge hinduers opfattelser af begreberne "vegetarisk" og "ikke-vegetarisk" samt deres valg med hensyn til at spise kød eller ikke til udtryk i hindufamilier med blandede madvaner i Ahmedabad i Gujarat i Nordvestindien? Kan eventuelle forskelle i generationernes opfattelser ses som en udvikling, der kan belyse Indiens stigende kødforbrug?

Vores tre uddybende forskningsspørgsmål fokuserede på de unges forklaringsrammer, praksis og motiver. Vi ønskede både at gå ud og spise med dem samt besøge dem i familiernes hjem, så vi kunne sammenligne deres adfærd og kostpraksis på forskellige steder. Vi planlagde

desuden at gennemføre semi-strukturerede interviews med de unge på en restaurant, og siden hen interviewe både dem og deres familiemedlemmer med spørgeguide og båndoptager. Vi besluttede endvidere at gennemføre en spørgeskemaundersøgelse og anvende den på en temmelig utraditionel måde, nemlig som en måde hvorpå vi kunne sikre os en stor spredning af informanter indenfor den valgte målgruppe. Vi havde således planer om at indsamle data på

flere forskellige måder, men i praksis viste det sig dog, at de klassiske antropologiske former for dataindsamling var underlagt præmisser, som vi ikke havde regnet med ville være så dominerende i Indien. "Aftale-antropologi" er i dag en meget udbredt praksis, men som vi ser hos både Staunæs (2003) og Palriwala (2005), forbindes den stadig med studier af vestlige samfund. På vores feltarbejde i Ahmedabad i Indien blev det imidlertid klart, at aftale-antropologi i dag også er en præmis i ikke-vestlige lande. Dette vil vi diskutere i afsnit 1.

Aftale-antropologi har selvfølgelig konsekvenser for de indsamlede data, men kvaliteten af disse data bliver ikke nødvendigvis ringe; vi har erfaret, at deltagerobservationen også foregår *uden for* de aftaler, antropologen har med sine informanter. Vi udførte vores deltagerobservation løbende, døgnet rundt, ikke mindst ved at spise ude samt indsamle oplysninger fra fastfood-restauranter. I afsnit 2 vil vi argumentere for, at selv vores spørgeskemaundersøgelse blev til en form for deltagerobservation og bidrog med flere kvalitative indsigter.

Fra afsnit 3 vil vi fokusere på de data, vi indsamlede *inden for* aftale-rammerne. Vi besøgte 8 familier, og først vil vi diskutere vores roller, bl.a. det paradoksale i, at vi, indenfor de rammer som, vi selv havde forestillet os, skulle rumme den "rigtige" deltagerobservation, havde svært ved for alvor at komme til at *deltage*. Det skyldtes i høj grad vores status som fremmede, unge studerende, der tilsyneladende bandt os til en position som gæster.

Også vores interviews fungerede i høj grad som en form for deltagerobservation (Rubow 2003), og i afsnit 4 vil vi belyse de samtaler og interviews, vi gennemførte, med særligt fokus

på stedets betydning (Gulløv & Højlund 2003). Interviewene blev ikke mindre interessante af, at vi havde valgt at anvende vores unge informanter som tolke. Igennem interviewene fik vi indsigt i, at sundhed var et væsentligt aspekt af informanternes forhold til begreberne vegetarisk og ikke-vegetarisk, og det vil vi diskutere i afsnit 5.

Et centralt metodisk problem var, at det var nærmest umuligt at komme i nærkontakt med de unge piger, og således blev feltarbejdet til et studie af unge *mandlige* hinduer. Vores ihærdige, men forgæves, forsøg antyder, sammen med vores iagttagelse af kønsrollerne i familierne, nogle interessante sammenhænge imellem køn og kostvalg. Dette vil vi samle op på i afsnit 6. Andre felt-realiteter var, at det var svært at finde nok kødspisende informanter og endnu sværere at finde udvidede familier med blandede spisevaner. De svagheder, der således var ved vores synopsis, har vi taget til følge i denne nye problemformulering:

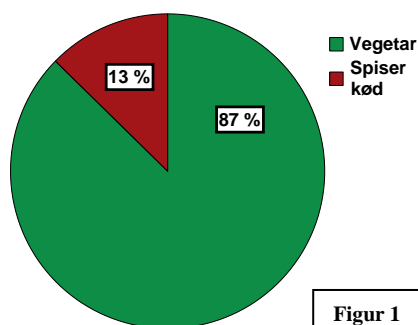
Hvordan kommer familietraditioner og individuelle opfattelser af begreberne vegetarisk og ikke-vegetarisk til udtryk i valg af kost blandt unge mandlige hinduer i alderen 17-25 år i en millionby i Indien? Kan de unges opfattelser belyse Indiens stigende kødforbrug?

1. Aftale-antropologi i Indien

”Proper conditions for ethnographic work: These, as said, consist mainly in cutting oneself off from the company of other white men, and remaining in as close contact with the natives as possible, which really can only be achieved by camping right in their villages”

Malinowski 1964 [1922]: 6

Vi havde håbet på at kunne tilbringe størstedelen af vores feltarbejde i selskab med et antal informanter og deres familier, i form af gentagne besøg i hjemmene og deltagelse i de daglige aktiviteter. Det var dog lettere sagt end gjort, for Ahmedabad kan med sine 5 millioner indbyggere ikke just kaldes en landsby, hvor man kan slå lejr midt blandt de indfødte. Vi indlogerede os ganske vist på et hotel i en central del af byen, men de mennesker, vi ønskede at studere, havde deres liv at passe. Efter at have gennemgået de 181 udfyldte spørgeskemaer

Figur 1

blev det klart, at størstedelen af de unge og deres familier er vegetarer (se figur 1), og at madvaner i høj grad går i arv imellem generationerne. Det viste sig desuden svært at finde informanter fra udvidede familier med blandede madvaner. Vi forsøgte i første omgang at prioritere vores telefonopkald i forhold til vores fokus, men frafaldet blandt de foretrukne informanter blev af forskellige

årsager så stort, at vi var nødt til at tilpasse vores fokus og ringe til informanter, der faldt udenfor vores oprindelige målgruppe. Vi tilbragte adskillige dage på vores hotelværelse, hvorfra vi desperat forsøgte at få nogle aftaler i stand, hvilket krævede gode forklarings- og overtalelsesevner. Vi nåede i løbet af feltarbejdet at ringe til over 50 informanter; heraf lykkedes det os kun at mødes med de 18 og siden hen komme hjem til 8 familier. En meget stor del af feltarbejdet blev tilbragt afventende i uvished, for informanterne havde tilsyneladende travlt; hertil kom, at de kvindelige informanter var stort set umulige at komme ind på livet af (se afsnit 6).

Antropologen deler ikke *al* tid, men *nogen* tid (Tjørnhøj-Thomsen 2003: 101), med informanterne. Da vi efterhånden fik gennemført interviews og familiebesøg, blev det således altid på udvalgte tidspunkter, der på forhånd var aftalt, hvilket ikke levnedde meget plads til spontanitet og tilfældigheder. Det kan tænkes, at vi var påvirkede af vores egen tids- og aftaleopfattelse og dermed var for høflige, og at vores egen adfærd på denne vis var med til at fremme denne meget *aftalte* måde at omgås informanterne på. For eksempel havde vi sendt en tekstbesked til Jayesh, som vi tidligere havde mødt på en restaurant, uden at få et svar tilbage. Da vi nogle dage senere besøgte Pankaj, var Jayesh der også; de kendte åbenbart hinanden fra universitetet, og Jayesh inviterede os hjem til sin familie. Måske kunne vi have besøgt Jayesh flere dage forinden, hvis blot vi havde ringet til ham?

Generelt lod informanterne det dog i høj grad være op til vores stædighed at få nogle aftaler på plads. De unge var først færdige på universiteterne ud på aftenen og havde travlt med årets vigtigste eksamener, og aftale-problemerne blev kun større, da vi skulle manøvrere videre fra restaurantmøde til hjemmebesøg. Familierne havde deres at se til i form af gæster, sygdom og almindelig travlhed, og vi kunne således kun besøge dem på udvalgte aftener fra klokken syv og frem til midnat. Antropologen må *en tid* tage plads i det fremmede rum (Hastrup & Ramløv i Tjørnhøj-Thomsen 2003: 93), og vi fik kun tid og rum i informanternes liv på af dem fastsatte tidspunkter, hvilket rejser diskussionen om, hvad et "rigtigt" feltarbejde er. Malinowskis ideal om det rigtige feltarbejde har givet næring til begrebet aftale-antropologi, som flere antropologer anvender om feltarbejde, der ikke lever op til de klassiske idealer, men i stedet foregår på kalenderbasis med aftalte tidspunkter, hvor informanter og antropologer mødes. Staunæs (2004) beskriver således, hvordan hendes observationsmetode ikke var gennemført i "*klassisk antropologisk forstand*", men måtte tilpasses det at studere sit eget samfund, hvilket kræver, at man aftaler sin tilstedeværelse med de involverede (ibid.: 76). Men er denne præmis tilstede ved alle studier af "eget samfund"?

Palriwala (2005), som selv er fra Indien, og har udført feltarbejde både i Holland og hjemme, er mere præcis i sin analyse, idet hun ser aftale-antropologi som et problem, der er

forbundet med studier af *kapitalistiske* samfund: ”*The specifics of living in the Netherlands (and in capitalist societies in general) are significant. A key difference is that social life is by appointment (...) people in the Netherlands [cannot] have a fieldworker accompany them all day.*” (ibid.: 162). Men vores erfaringer fra Ahmedabad problematiserer ideen om, at aftale-antropologi kun er et problem – eller rettere en præmis – i vestlige eller kapitalistiske samfund. Naturaliseringen af forholdet imellem sted og kultur (Olwig & Hastrup i Hastrup 2003: 14) er med rette blevet kritiseret; vi erfarede således, at aftale-problematikken som kultur også gør sig gældende i Indien. Aftale-antropologien er ikke kun forbundet med studier af vestlige samfund; den bør snarere ses som en særlig livsform, der praktiseres flere steder i verden, og indenfor Indiens grænser findes den sandsynligvis især i storbyerne. I så fald er der måske en sammenhæng imellem sted og kultur, men på et plan hvor en skelnen imellem storby og landsby ville være mere på sin plads.

Tjørnhøj-Thomsen (2003) påpeger, hvordan feltarbejde i eksotiske småsamfund har fået en næsten mytologisk status i faget og derved har skabt en autenticitetsideologi, der bestemmer, hvad et ”rigtigt” feltarbejde er (ibid.: 97). Betegnelsen ”aftale-antropologi” bliver således sjældent anvendt som en neutral, værdifri betegnelse. Men for os var det en præmis, som vi måtte forholde os til. Vi opnåede således også mange indsigter igennem deltagelse *uden for* aftalerne, hvilket det følgende afsnit vil vise.

Deltagelse uden for aftalerne

Deltagerobservation består af en observation, der privilegerer synet, og en deltagelse, der fordrer et totalt, sanseligt nærvær (Hastrup 2003: 13), og vores *deltagelse* antog meget brede dimensioner. Selvom vi ikke (jf. Malinowski) ”camperede” blandt de indfødte, så camperede vi dog i den kontekst, som vores indfødte levede i, og vi fik således erfaret flere væsentlige aspekter af deres omgivelser. Palriwala (2005) fortæller, hvordan hun i høj grad udførte sit feltarbejde i Holland ”*by watching television, reading the newspapers, talking about why I was in Leiden with a new acquaintance or colleague, and discussing television programmes, news and events in the city with friends or designated informants*” (ibid.: 163). Det samme gjorde sig gældende under vores ophold i Ahmedabad, for selvom de fysiske møder med informanterne og deres familier var begrænset til aftale-antropologi, så optog feltarbejdet alligevel stort set alle døgnets vågne timer.

Hver morgen fandt vi *Times of India* under værelsesdøren, herigennem kunne vi over morgenmaden følge med i stort og småt. Det var selvfølgelig især artikler om mad, der havde vores interesse, men også andre emner som avisens højt profilerede kampagne for at redde de truede asiatiske løver, læserbreve og artikler om kønsroller og seksualitet eller debatten om

lavkasternes kvoteadgang til videregående uddannelser, var med til at kontekstualisere vores feltarbejde. Debatten om lavkasternes kvoteadgang gjorde os opmærksomme på, at universitetsstuderende, og dermed også vores informanter, ikke kun kommer fra de bedst stillede familier.

Vi tilbragte halve og hele dage med at ringe op til informanter, og mobiltelefonen blev et uundværligt redskab. Dens betydning og vores deraf følgende sårbarhed kom til udtryk ved flere lejligheder. I flere tilfælde gik der ikke lang tid efter udveksling af mobilnumre, før de første lomme-filosofiske tekstbeskeder tikkede ind på telefonen. Det var for så vidt meget bekræftende, fordi det forsikrede os om, at kontakten med de potentielle informanter var intakt, og vi sendte af og til venskabelige beskeder tilbage. Denne form for deltagelse fortalte os meget om de unges livsstil, men mobiltelefonen gjorde os også sårbare, for da telefonselskabet i fire dage lukkede for telefonen, mistede vi med ét evnen til at vedligeholde kontakten via tekstbeskeder og blev derfor tvunget til at ringe fra telefonboks.

Fra midt på formiddagen og frem til solnedgang var det især kroppen, der var på feltarbejde. At blive grillet levende dagligt under en månedslang hede-bølge på 40-44 grader bidrog betragteligt til forståelsen af, hvad informanterne mente, når de fremhævede forskellen på, hvad man spiser om sommeren, og hvad man spiser om vinteren. I sommermånederne er der så varmt, at kød spises yderst sjældent, fordi det belaster fordøjelsen, eller som informanten Kunal sagde: *"It creates heat energy in me"*.

Ud over de gange, vi spiste sammen med vores informanter, var også dagens øvrige måltider en opdagelsesrejse i det indiske køkken. Sprøde rispandekager med kartoffelfyld, kokosnøddechutney, krydrede grøntsager i dybstegt butterdej samt et utal af forskellige former for karrygryder viste os, hvor varieret vegetarisk mad er i Indien, hvilket bidrog til en forståelse af, hvorfor selv kødspiserne det meste af tiden foretrækker at spise vegetarisk.

Vi besøgte flere forskellige internationale fastfood-kæder, blandt andet McDonald's, PizzaHut og Subway. Det var måske ikke så overraskende, at McDonald's havde udviklet nogle vegetariske, indiske burgere som supplement til de internationale klassikere, men to af restauranternes managers gav os nogle oplysninger, der talte et endnu tydeligere sprog. Den ene manager fortalte, at 78 % af de solgte burgere var vegetariske, og at han håbede, at salget af *non-veg* burgere ville forblive begrænset af hensyn til McDonald's ry som vegetarisk restaurant. På en anden restaurant var salget 60 % vegetarisk, men her afslørede manageren, at McDonald's i Indien, for at øge kødsalget, dumper priserne på *non-veg* burgerne ved at hæve priserne tilsvarende på vegetarburgere. At sælge kød i Ahmedabad er åbenbart ikke så let, og McDonald's får da også kamp til stregen på både *veg* og *non-veg* retter. For eksempel har en af byens fineste (vegetar)restauranter, Agashiye, udviklet et koncept, hvor man fra små vogne

Agashiyes take-away vogne. Foto: Margrethe Blichmann.

placeret på strategiske steder rundt om i byen kan købe et komplet og billigt delikatess-måltid som take-away. Det er således ikke svært at forstå, at de fleste af vores informanter foretrak indisk fastfood.

En indisk mave lever dog ikke i en rus af konstant nydelse; maveinfektioner af forskellig art er hverdag

for de lokale, og som vesterlændinge med sarte maver var vi selvfølgelig ikke hævet over denne virkelighed. Således fik især Margrethe nogle endog *meget* kropslige erfaringer med hjem i feltbagagen, da hun blev indlagt og fik intravenøse vitamin- og væskedrops på en lokal speciallæges kontor.

Vi indsamlede således – også i de tidsrum som lå ud over aftalerne – etnografiske data, ved på anden vis at tage del i det sociale liv samt mærke felten på vores kroppe. I det følgende afsnit vil vi diskutere, hvordan selv vores spørgeskemaundersøgelse blev en alternativ kilde til kvalitative data.

2. Spørgeskemaet som deltagerobservation

Kvantitative og kvalitative metoder ses ofte som modsætninger, men ifølge Hubert (2004) er denne diskussion unødvendig. En af de tidligste antropologer, som fordybede sig i madkultur, var Margaret Mead, og hun var fortalende for at kombinere metoderne. Ifølge Hubert er mad en så central og kompleks aktivitet imellem mennesker, at en holistisk tilgang må og skal kombinere forskellige metoder (ibid.: 41). Vi vil i dette afsnit diskutere, hvordan man som antropolog sikrer det, som Sanjek (1990) kalder den etnografiske *gyldighed*, og vi vil med baggrund i vores egne erfaringer med anvendelsen af et spørgeskema vise, hvordan vi havde stor kvalitativ glæde af at inddrage kvantitative metoder.

Ifølge Sanjek (1990) er én af de ting, som gør det svært at vurdere gyldigheden af mange feltarbejder, at antropologen i feltarbejdsprocessen udvikler sit eget netværk; det sker ofte ved, at nøgleinformanter introducerer antropologen til andre informanter og så fremdeles (ibid.: 398-399). Vi havde hjemmefra designet et lille spørgeskema med 19 spørgsmål om familieforhold og kostvalg (se bilag 3), og vi havde tænkt os at anvende det på en temmelig utraditionel måde; nemlig som en måde hvorpå vi indenfor den valgte målgruppe kunne sammensætte en forskelligartet informantskare, der ikke var baseret på netværk, og dermed sikre den etnografiske gyldighed. Vi besøgte syv forskellige fakulteter, hvor vi fik udfyldt i alt

181 spørgeskemaer. Størstedelen af de adspurgte udfyldte frivilligt felterne med navn, telefonnummer og e-mail, og vi opnåede derved på meget kort tid kontakt med et stort antal potentielle informanter. Desuden gav spørgeskemaerne et nyttigt overblik over informanternes og deres familiers madvaner.

Det viste sig sidenhen, at vi med vores metode fik fat i særdeles alsidige informanter – blandt vores endelige nøgleinformanter var således at finde både en kasteløs fra et fattigt kvarter og en fyr boende i en fin lejlighed med altan-udsigt over byen. Denne spredning af informanter havde vi næppe opnået ved hjælp af den sædvanlige antropologiske fra-ven-til-ven metode, ofte kaldet netværks- eller snowballmetoden (Bernard 1995: 97). *"Many (if not most) studies nowadays are based on a sample that is insignificant ... and with a major portion of the data collected from relatively few "key" informants on each of the various aspects of the research"* (Heath i Sanjek 1990: 399). Vi mødte desuden flere unge, som var meget generte og nervøse; vi havde næppe mødt dem, hvis vi havde anvendt netværksmetoden.

En anden positiv effekt ved spørgeskemaerne var, at de var med til at skabe kvalitative feltdata, som vi ikke ville have opnået foruden dem. Kvantitative data kan være meget misvisende, men misvisende svar kan i samspil med erkendelsen af fejlene være meget sigende; ifølge Lockwood (1992) handler det om at prøve at forstå, hvorfor folk svarer – forkert – som de gør (ibid.: 174). Sagt på en anden måde: Kvantitative "fejl" kan fortælle noget kvalitativt. Således resulterede flere af de "fejl", der var i designet af spørgeskemaet, i mærkeligt udfyldte skemaer, som i sig selv gav værdifulde oplysninger. For eksempel havde vi i tre forskellige spørgsmål spurgt: *"What is your food preference?"*, *"Have you always been vegetarian/non-vegetarian?"* og *"How often do you eat fish/poultry/other kinds of meat?"*. Disse tre en anelse forskellige, og dog nært beslægtede, spørgsmål, forvirrede tydeligvis nogle informanter, som angav modstridende eller uklare svar, men det viste os samtidig, at nogle betragtede sig selv som vegetarer, selvom de af og til spiste kød.

Et andet og lige så værdifuldt aspekt ved vores spørgeskemaundersøgelse var selve indsamlingen af data, hvor vi erfarede de studerendes meget forskellige reaktioner på vores tilstedeværelse. Ofte stod en flok venner i en gruppe, og iagttagelsen af vennernes påvirkning af hinanden gav os en dobbelt indsigt. Vi erfarede således, hvordan de unge, når vennerne kiggede med over skulderen, påfaldende sjældent satte kryds i *non-vegetarian*, ofte foregreb vennen endda svarene, interessant nok altid med svaret *"vegetarian"*. I en enkelt situation reagerede veninderne med forbløffelse, da en pige ud for faderens spisevaner satte kryds ved *non-vegetarian*. Lockwood bemærker, at alle kvantitative data er kvalitative (ibid.: 164), forstået på den måde, at ingen kvantitative data kan sige sig fri for at være underlagt de

samme præmisser, som kvalitative data er underlagt. På den ene side blev vi således opmærksomme på mulige fejlkilder til de svar, der blev indsamlet under spørgeskemaundersøgelsen. Men Lockwoods bemærkning rummer også en anden sandhed, i og med at indsamlingen af data i sig selv blev en form for deltagerobservation.

Der var dog flere begrænsninger ved vores spørgeskemaer, herunder var det ikke alle, der mestrede engelsk lige godt, og nogle var tydeligvis også mere generte eller umodne. Den største begrænsning var imidlertid, at skemaerne ikke skabte fortrolighed nok til efterfølgende at opnå kontakt til pigerne. Alligevel har vi oplevet, hvordan kvantitative og kvalitative metoder på flere måder gensidigt forstærker hinanden og dermed dataudbyttet, når de kombineres. For os fungerede spørgeskemaundersøgelsen både som adgang til informanter, som forsøg på at undgå snowball-metoden, som perspektivering af kvalitative data og overblik over lokale forhold - samt som en alternativ form for kvalitative data indsamlet ved deltagelse i den sociale interaktion ved udfyldningen.

Som vi har fortalt i de foregående afsnit, blev vores feltarbejde meget mere end blot aftaleantropologi. Vi var i felten både inden for aftalerne og uden for aftalerne. Det kan med Tjørnhøj-Thomsens (2003) ord beskrives som *"en dynamisk bevægelse mellem forskellige, men forbundne empiriske rum eller kontekster"* (ibid.: 98). Hvordan feltarbejdet udspillede sig *inden for* aftalerne, vil vi nu se nærmere på.

3. Begrænsede roller – begrænset deltagelse

Vi oplevede en stor gæstfrihed i alle de hjem, vi kom i. Vi følte os meget velkomne, hvilket hjalp os til at slappe af og fik os til at føle, at informanterne og deres familier var indforståede med vores studie. Vi valgte fra starten at være åbne om det, vi ville, og dét, at vi var direkte i vores tilgang til familien og stillede spørgsmål, som vi havde lyst til, betød også, at vi fremstod som troværdige; nysgerrige men tillidsvækkende, idet mange spørgsmål jo for familien var "dumme" spørgsmål, hvis formål det var at udtrykke kulturel uvidenhed og dermed få dem til at fremtræde som eksperter (Spradley 1979: 57).

Vi var fra starten bevidste om, at det kunne være svært at foretage deltagerobservation i folks hjem, da dette felt er så udpræget privat og intimt (Daly & Dienhart 1998). Men vi havde samtidig, på baggrund af vores tidligere individuelle erfaringer under rejser i Indien, en forventning om, at der generelt i vores felt ville være interesse for os som personer. Den formodning viste sig at holde stik, for der var stor interesse for at invitere os hjem til familien. Der var en vis stolthed at spore hos informanterne, når vi mødtes med dem tæt på deres hjem og fulgtes med dem igennem deres kvarter, hvor de ofte måbende naboer kiggede med fra deres huse eller fra vejkanterne. Vi var spændende, fordi vi var fra Europa, og i nogle hjem følte

Antropologen som objekt. Foto: Margrethe Blichmann.

vi os lidt udstillede, idet naboer og familiemedlemmer var blevet inviteret, eller havde inviteret sig selv, til at komme og kigge på de fremmede med det anderledes udseende, der så ud som nogen, de kun havde set på film. Det var som om, at det var os, og ikke de andre, der var objekter for et studie. Vi blev på denne måde tvunget til at håndtere refleksivitet på to måder; selvet som subjekt, i form af vores egenskab som studerende, og selvet som objekt, i form af den interesse vi blev vist, samtidig med at vi skulle forholde os til "den anden" både som objekt for vores observation og som observerende subjekt (Karim i Palriwala 2005: 157). Vi havde i en sådan situation svært ved at bryde igennem den mur af opmærksomhed, der var rettet

mod os, og vi blev automatisk meget selvbevidste og bevidste om, hvad der forventedes af os. Et eksempel på dette er en situation, hvor to af os spurgte, om vi skulle tage skoene af ved besøg i hjemmet, og faderen lidt afværgende svarede, at det behøvede vi ikke. Lidt senere spurgte den tredje af os (som selv havde taget sine sko af ved ankomst) sønnen, om man ikke normalt bør tage skoene af i indiske hjem. Han svarede fåmælt, at man tager skoene af for at vise guderne respekt, idet de tilbedes i ethvert hinduistisk hjem, hvor man oftest har et lille alter med gudebilleder, røgelse og blomster stående i køkkenet eller stuen. I denne situation kom en konflikt mellem familiens forståelse af os som gæster, der skal bæres på hænder og fødder og ikke selv kan "gøre for det", og deres tro til syne, for kan man tillade sig at fornærme guderne ved at lade sine, godt nok uvidende, gæster beholde skoene på? Oplevelsen tydeliggjorde betydningen af vores refleksivitet i forhold til rolletildelingen som gæst i hjemmet, da vi igennem vores egen opmærksomhed på skoene fik en forklaring på, hvad der er normen for god opførsel, og hvad det indebærer at være gæst.

Rolletildeling som guder

Der viste sig ret hurtigt i løbet af vores feltarbejde at være et mønster i hvilke sociale roller, vi blev tildelt. Hasse beskriver, hvordan antropologen har et sæt sociale roller, hvoraf kun nogle kan bruges i den specifikke kontekst, der arbejdes i. Hun ser rolleplaceringen som et vilkår,

der nok kan bruges som et redskab, men kun på de lokale præmisser (Hasse 1995: 61). Vi oplevede selv, hvordan felten i høj grad bestemte vores roller for os, og vi blev enten tildelt rollen som spændende fremmede, man gerne vil være venner med (generelt i felten) eller som forkælede gæster (i hjemmene). Vi følte ikke, at vi havde mulighed for at manøvrere os uden for disse kategorier, eller at vi havde nogen større indvirkning på informanternes opfattelse af vores roller.

Den gæstfrihed, vi mødte, blev af mange forklaret med en hinduistisk tro på, at guderne kan vise sig i fremmede mennesker, hvilket i det indiske hjem bliver oversat til, at gæster skal behandles som guder¹. Troen på gæsternes guddommelighed kom til udtryk ved, at vi skulle serviceres på alle måder, have husets mest behagelige siddeplads, selv beslutte hvornår vi ville spise samt spise alene før de andre, oftest med resten af husets beboere – og nogle gange naboer – som tilskuere. Efter at vi havde spist, var det enten faderens eller sønnens tur, og først efter, at vi havde rejst os, blev det kvindernes og børnenes tur. Rolletildelingen som ophøjede gæster indvirkede på vores muligheder for deltagerobservation, det var således svært at deltage i de almindelige gøremål i hjemmet, som for eksempel madlavning og indkøb. Vi måtte gerne se, hvad der foregik i køkkenet, men det virkede indiskutabelt, at vores plads altså var på sengen, der blev anvendt som sofa, i et tilstødende værelse. Der var en skarp grænse imellem det at være gæst i hjemmet og det at være vært, og dette medførte, at vi oftest blev henvist til en observerende position, som minimerede mulighederne for at tilegne os andre roller i familien. Måske er graden af deltagelse proportionel med spektret af rollemuligheder? Ifølge Wax (1971) kan antropologen spontant opfinde og udvikle roller i samarbejde med informanterne (ibid.: 52), men dette havde vi svært ved. Wax påpeger da også, at en dybere deltagelse kræver både erfaring og tillid (ibid.: 47), hvilket selvfølgelig kræver tid. Det lykkedes os kun at besøge én informants familie mere end én gang, og dette indebar konsekvenser for de indtryk, vi fik hos familierne.

En styrende position?

Tjørnhøj-Thomsen (2003) bemærker, hvordan muligheden for at forfølge det uventede er unik for antropologien (ibid.: 101), men vi oplevede, hvordan vores tildelte roller begrænsede sådanne muligheder. Den passivisering, vi oplevede ved at blive henvist til gæsterollen, betød, at vi blev stillet i en situation, hvor vi blev ekstra bevidste om den korte tid, vi havde til rådighed, og derfor bevidst forsøgte at styre besøget, så det altid kom til at inkludere et par

---

¹ Der står i de ældgamle hinduistiske skrifter, at *matrudevobhava* betyder "mor er som gud", *pitrudevobhava* betyder "far er som gud" og *atithidevobhava* betyder "gæst er som gud". Kilde: Indisk veninde opvokset i Ahmedabad, i dag bosat i København.

timers interview. Dette gjorde vi ud fra erfaringen fra det første hjemmebesøg, hvor vi oplevede, at tiden var løbet fra os. Da vi endelig var kommet igennem måltidet, var det blevet for sent til, at familiemedlemmerne havde tid til at svare på spørgsmål, og grundet en syg bedstefar, som midlertidigt boede i huset, kunne vi ikke vende tilbage en anden dag. Denne oplevelse lærte os, at vi ikke kunne regne med at komme tilbage til hjemmene for at foretage interviewene, og derfor forsøgte vi ved de andre besøg at udnytte tiden, så vi kunne gå derfra med interviews. Eftersom vi i vores synopsis havde fokuseret på informanternes italesættelser af kød og vegetarisk, havde vores styring den positive effekt, at vi hver gang fik den ønskede type data med hjem fra et familiebesøg, men på den anden side betød det, at vi ikke gav felten mulighed for at styre os ved bare at lade situationen udvikle sig. Palriwala (2005) fortæller om sit feltarbejde i Holland, hvordan hun på grund af hollændernes kapitalistiske tidsopfattelse måtte udnytte den tid, hun fik til rådighed, bedst muligt, da den tid, der blev sat af til hende, var skemalagt som alt andet i hollændernes liv. Hun var således bekymret for, at aftaleantropologien ville medføre, at hendes forskningsinteresser ville kendetegne og styre alle møder uden at efterlade rum til det uforventede (ibid.: 162). På samme måde oplevede vi, at tiden blev en dominerende faktor; vi efterlod ikke meget rum til at forfølge det uventede, hvilket uden tvivl har præget de data, vi fik.

Venne-rollen som reciprocitet?

Inden vi tog afsted fra Danmark, talte vi meget om, hvordan vi kunne sørge for, at reciprociteten mellem os som antropologer og dem som informanter blev tilgodeset. Vi overvejede at tage gaver med, men det lykkedes os ikke at komme i tanke om nogen gave, vi kunne være sikre på ville blive velset. Derfor endte det med en pose guldkarameller, og da vi ikke følte, at det rakte helt, i forhold til hvad vi syntes, de gav os, var det en lettelse at opleve, at vi rent faktisk også gav dem noget, bare ved at være der. Således udtrykte flere af vores informanter stor glæde og nervøsitet over at møde os, fordi det var første gang, de nogensinde mødte udlændinge. Glæden ved at have os på besøg var det, som vi ”gav” dem igen som modydelse for at lægge beslag på deres tid ved at besøge dem i deres hjem, spise speciallavet aftensmad og sidde til langt ud på aftenen og stille dumme spørgsmål.

Interessen for os som personer var forbundet med deres oplevelse af os som værende mere venner end forskere. Dette var på trods af, at vi, lige siden vi mødte dem første gang, havde positioneret os som studerende ved ærligt at forklare dem formålet med vores studie. Vi oplevede, at de informanter, der ønskede at få os hjem på besøg, samtidig også var dem, som var mest interesserede i at knytte venskaber med udlændinge. Det var i høj grad vores eget udgangspunkt som studerende, der gjorde, at mange informanter betragtede os som

ligeværdige kammerater, hvilket højst sandsynligt også har gjort det nemmere for os at blive inviteret hjem til dem. Der var også et kønnet aspekt ved informanternes interesse for os, da det i mange situationer i højere grad var Rune-Christoffer, der var centrum for opmærksomheden. Dette tillægger vi til dels hans højde, som er et nærmest umuligt syn i Indien (over 2 meter), samt at drengene fandt det lettest og måske mere legitimt at henvende sig til den fremmede mand og ikke de fremmede kvinder.

Det er klart, at der følger nogle etiske overvejelser med, når vi spiller med på informanternes illusion om, at vi er deres venner, selvom de i bund og grund hele tiden har været objekter: *"The wise and wellbalanced fieldworker strives to maintain a consciousness and respect for what he is and a consciousness and respect for what his hosts are"* (Wax 1971: 48, original kursiv). For os betød informanternes til tider meget venskabelige omgangsform, at det i praksis var svært at adskille forskerrollen fra den personlige oplevelse af mødet med andre mennesker. På den anden side kan man argumentere for, at den eksotisering, som vi blev udsat for, gjorde, at vi i lige så høj grad som dem, blev objektiviseret og studeret både som gruppe og som enkeltpersoner.

Manglende adgang til en hverdagssituation

Vores popularitet betød, at vi havde svært ved at få et indtryk af hverdagslivet. Hjemme hos de to fattigste informanternes familier stimlede næsten hele kvarteret sammen foran deres hjem for at få os at se og trykke vores hånd. I disse to kvarterer havde der aldrig nogensinde været en udlænding på besøg, og dette har uden tvivl haft indflydelse på informanternes villighed til at invitere os hjem. Således udtrykte Amit sit ønske om at studere i Europa og spurgte én af os til råds om, hvordan han bedst kunne gøre det. Endnu mere tydeligt var det hos Kumar, som uden tvivl er sin families håb for fremtiden: Ud over sine studier går han hver dag på arbejde og bidrager på denne måde til familiens økonomi. Han har en smart motorcykel, som bliver parkeret inde i det 10-15 m² store værelse (husets eneste) hver nat, for at beskytte den mod tyveri, og her står den på gulvet sammen med forældrene og lillesøsteren, som sover på gulvet, mens Kumar sover i den eneste seng. Han fungerede også som tolk, da vi interviewede hans mor og far, og det blev i denne situation endnu mere tydeligt, hvilken status han havde i familien. Kumar talte for sine forældre ved at undlade at oversætte vores spørgsmål til dem og foreslog dem ofte, hvad svaret var, så de ikke selv behøvede at tænke over spørgsmålene. Det er muligt, at vores besøg bekræftede familiens forventninger til ham og dermed hans status og rolle som familiens håb og fremtidige forsørger, idet den status, vi blev tildelt i det fattige hjem og kvarter, smittede af på ham.

Den store interesse, der blev vist os i de fattigste kvarterer, gjorde, at vi ikke følte, at vi kunne få adgang til en "normal" situation; dertil var situationen *for* unormal. Informanterne havde i disse tilfælde deres egen agenda, og vi har derved set det billede af familien, som de ville vise os. Forskellen på det, informanterne siger, og det, de gør i praksis, bliver tydeligere ved længerevarende deltagerobservation (Medina 2004: 60), og det ville kræve mange flere besøg at få en mere gennemgribende forståelse af familiens daglige vaner. Men vi har i hvert fald fået et indtryk af, at vegetarisk kost, selv i de familier som en gang imellem spiser kød, ofte bliver forbundet med stolthed over en traditionel, hinduistisk madkultur, som adskiller sig fra for eksempel muslimernes og den vestlige verdens madtraditioner. Således serverede alle familier, også de kødspisende, udelukkende vegetariske retter for os.

Antropologens egne kostvaner

I forbindelse med fortolkningen af informanternes opfattelse af kød og vegetarisme var det en stor fordel at arbejde sammen som tre individer med forskellige kostvaner, fordi vi altid diskuterede tolkningen af informanternes handlinger og udtalelser. Vi udfordrede hinanden på overbevisningerne i stedet for at bekræfte hinanden i vores udgangspunkter, og da vi jo opholdt os sammen 24 timer i døgnet og kun havde hinanden at dele de mange brogede oplevelser med, betød det, at vi under hele opholdet i felten var yderst refleksive.

Vi overvejede fra starten, hvorvidt vi skulle fortælle informanterne, at vi var to vegetarer og én kødspiser, fordi vi regnede med, at det ville have en effekt på informanternes åbenhed omkring egne spisevaner, eftersom det kan være problematisk at bære sine egne madvaner med ind i felten (Sutton 1997: 5,7). Det viste sig imidlertid, at selvom mange var overraskede over, at der fandtes vegetarer i Europa, så var det ikke noget, de tillagde nogen speciel vigtighed. De udtrykte derimod ofte forståelse for Vestens traditionelt kød-baserede kost, for, som de sagde, "I har jo også et koldt klima", hvilket for dem betyder, at man har mere behov for *varm* mad, som er den kvalitet, de tillægger kød (se afsnit 1). Respekten for individuelle spisevaner viste, at de behandlede os, som de behandler deres venner. For eksempel fortalte en informant, at han ikke tog kød med i madpakken, fordi han ikke ville støde sine vegetariske medstuderende, og på samme måde fortalte flere informanter, hvordan de inden for vennegruppen altid lytter til hinanden, når de går ud for at spise, og bliver enige om hvad de skal have, så ingen bliver stødt.

De positioneringer, som fulgte med vores roller, betød, at vi havde nemt ved at blive inviteret hjem til informanterne, hvor vores personlige kostvalg tilsyneladende ikke spillede den store rolle, men vores roller som gæster skabte også begrænsninger for deltagelsen. Til gengæld blev selv vores interviews en form for deltagerobservation (Rubow 2003).

4. Interview-stedets betydning

Interviewene med vores informanter foregik på forskellige lokaliteter; i forbindelse med spørgeskemaundersøgelsen, på restauranten og i informanternes hjem, og dette betyder, at vi kan medtænke *stedets* betydning for de oplysninger, vi fik fra informanterne, samt for interviewenes forløb. Gulløv og Højlund (2003) påpeger, at man ikke må betragte en informants omgivelser som konstante, og at de fysiske rammer, de befinder sig i, har en indflydelse på socialt liv (ibid.: 130). Som vi vil diskutere i det følgende afsnit, var der på restauranten og i hjemmene forskellige sociale og fysiske faktorer, der spillede ind på interviewene. Et fokus på forskellen på den offentlige og private sfære kan bidrage til en forståelse af informanters måde at handle på (ibid.: 133) på en specifik lokalitet. Sanjek (1990) påpeger, at *”it is essential to see group members in different situations, not just during a brief interview”* (ibid.: 397). En analyse af interview-stedets betydning tilbyder en lignende indsigt i hvilke mekanismer, der er på spil i forskellige situationer, herunder især stedets fysiske fremtoning og samspillet mellem de personer, som er til stede.

Stedets formål

Vi valgte en restaurant ved navn ”ZK” til mødet med vores informanter, da vi ville observere, om informanterne valgte at spise kød eller ej, og der på denne restaurant bliver serveret både vegetarisk og ikke-vegetarisk mad, hvilket ikke så ofte er tilfældet i Ahmedabad. Vi konstaterede, at nogle, som havde svaret i spørgeskemaet, at de spiste kød, i praksis på restauranten ikke gjorde det. Vi kunne derfor stille spørgsmål, som vi ellers ikke havde tænkt på, såsom hvordan det kunne være, at de ikke bestilte kød, og dette førte til oplysninger om, hvordan der er en hjemmesfære og en udesfære, som betyder, at man vælger at spise kød, udelukkende når man går ud, *eller* når man er hjemme. De unge mænds forklaringer på, hvorfor de kun spiser kød i hjemmet, var, at de ikke havde tillid til, at kødet på en restaurant er friskt. Modsat forklarede andre, at der ikke bliver serveret kød i hjemmet, og derfor går de ud for at spise, når de ønsker at få retter med kød.

Gulløv og Højlund (2003) påpeger, at ethvert sted har et formål, og at dette som oftest er indbygget og uformuleret (ibid.: 132). En restaurant har det enkle formål, at man kommer der for at få noget at spise, men vi havde netop valgt ZK med det formål at observere, om informanterne bestilte kød. Dette var informanterne ikke bekendte med, og via deres reaktioner på vores valg kunne vi forstå, at ZK indeholdt flere problemstillinger, som vi havde overset, i vores fokus på at stedet skulle opfylde vores specifikke formål. Det første tegn på, at valget af restaurant kunne være problematisk, blev klart for os allerede under telefonsamtalerne med informanterne. Nogle syntes, at ZK lå for langt væk fra, hvor de boede,

for andre var det problematisk, at der blev serveret kød på restauranten. Vi erfarede senere, at restauranten måske var for fin og dyr, samt at typen af mad, der blev serveret, punjabi fra delstaten Punjab, ikke svarede til, hvad vores informanter ellers spiste, når de gik ud med deres familie. Flere af dem sagde, at de foretrak den lokale, hovedsageligt vegetariske, mad, og at de sjældent spiste andre typer mad. Vores metodiske strategi om at tilføre stedet et for os formuleret formål, nemlig at se hvad informanterne valgte at bestille, betød således, at vi fik indsigt i forskellene på kødspisning i den offentlige og den private sfære. På baggrund af vores erfaringer foreslår vi, at stedets formål ikke udelukkende anskues som indbygget og uformuleret, men også kan anskues som indeholdende et formuleret formål, der ikke nødvendigvis er kendt af alle, som mødes på stedet.

Tilfældig informantsammensætning

Vi vil nu diskutere betydningen af hvem, der er til stede, og hvordan deres indbyrdes relation er (Gulløv & Højlund 2003: 134). Vi ønskede at fordele vores informanter sådan, at vi mødtes med tre til fire ad gangen. Det viste sig dog hurtigt, at vi ikke fik den store indflydelse på sammensætningen eller antallet af informanterne, da vores informanter var meget optagede og ikke kunne komme hvilken som helst dag, derudover var der flere af vores informanter, som medbragte venner, hvilket de som oftest først oplyste os om umiddelbart inden mødet. Som nævnt i afsnit 3 kan der under et feltarbejde opstå det dilemma, at felten styrer præmisserne for feltarbejdet i højere grad, end antropologen gør. Dette kan have både fordele og ulemper. Fordelene i denne situation var, at sammensætningen af informanter, som deltog i måltidet, blev tilfældig. For eksempel havde vi ved ét måltid to typer informanter, som muligvis aldrig ville være en del af hinandens omgangskreds; den ene var fra en høj kaste og spiste kød, den anden var kasteløs og vegetar. Ulempen ved, at informanterne tog deres venner med, var, at vi nogle gange blev alt for mange, og vi kunne dermed ikke have opmærksomheden på alle på én gang. Desuden er det muligt, at de informanter, som havde deres venner med, var mere bevidste om, hvad de sagde til os. Til gengæld gav det nye informanter, som vi ellers ikke ville være kommet i kontakt med.

Ivrighed under interviews

Vi havde hjemmefra besluttet, at vi ville interviewe informanterne i forbindelse med restaurantbesøget for at danne os et indblik i forholdet mellem familietraditioner og individets valg af mad. Vi var inspirerede af semi-strukturerede interviews, hvor man på forhånd har udvalgt hvilke emner, man vil komme ind på, men hvor der ikke er opsat et formelt forløb eller et fastlagt spørgeskema for interviewet (Mikkelsen 1995: 102). Da vi ikke var sikre på at

kunne møde vores informanter igen, fandt vi det dog nødvendigt at udforme en løst struktureret spørgeguide, som tog udgangspunkt i, hvad informanterne og deres familier spiste til de forskellige måltider, hvor de spiste og med hvem (se bilag 4). En fastlagt spørgeguide sikrer, at alle informanter kommer til orde med deres personlige spisevaner, og at der derved belyses forskelle og ligheder mellem informanterne (Larsen 2003: 261).

Eftersom vi alle tre skulle interviewe, og vi ikke ønskede at sidde på restauranten og diskutere, hvordan et spørgsmål skulle formuleres, besluttede vi at udforme nogle retningslinier for spørgsmålene. Udgangspunktet var deskriptive spørgsmål, da disse er nemme for informanten at svare på, og fordi de giver mulighed for at opfange hvilke ord og betegnelser, informanten selv bruger (Spradley 1979: 60). Deskriptive spørgsmål anses som optimale, hvis man vil undgå spekulative forklaringer (Rubow 2003: 236), men det var svært udelukkende at holde sig til dem, og i vores tilfælde viste hypotetiske spørgsmål sig at kunne bidrage med oplysninger. For eksempel spurgte vi informanterne, om de ville ændre på deres madvaner, når de flyttede hjemmefra, især med henblik på at spise mere kød. Flere af dem forklarede dertil, at det i Indien er ganske almindeligt, at en kvinde, som bliver gift, flytter ind i mandens familie, hvilket betyder, at de unge mænd har udsigt til at forblive boende med deres egen familie, og at deres kost derfor fortsat vil være under deres mors indflydelse. Således fik vi også via de hypotetiske spørgsmål indsigt i informanternes opfattelse af kulturelle praksisser.

For at informanterne skulle føle sig trygge, ønskede vi, at interviewene skulle forløbe som en samtale, hvor vi først tog noter bagefter. Det etnografiske interview adskiller sig ikke nødvendigvis fra en samtale (Rubow 2003: 235; Spradley 1979: 58), men et interview er ofte mere koncentreret og fokuseret end en samtale (Rubow 2003: 235), og for os tog dette til tider overhånd. En af grundene var, at vi alle tre var meget ivrige og nysgerrige på vores informanter. Vi havde ikke på forhånd talt om, hvordan vi håndterede at være tre, der interviewede i fællesskab, og resultatet blev, at vi til tider kunne virke lidt dominerende overfor vores informanter, hvilket kom til udtryk ved, at vi meget hurtigt introducerede vores etnografiske fokus via spørgsmål, hvorved der ikke blev så meget plads til, at informanten kunne tale om andre ting. Kommunikationen blev derfor envejs, hvor det, vi talte om, udelukkende handlede om informanten (Larsen 2003: 261). Vi forsøgte at undgå det, ved at opfordre informanterne til at spørge os om vores madvaner, men effekten udeblev, da informanterne havde vanskeligt ved at skifte rolle fra den interviewede til den interviewende. Vores ønske om, at interviewet skulle forløbe som en samtale, blev ikke altid opfyldt, og dette betød, at informanterne muligvis oplevede det mere som et forhør end et interview (Spradley 1979: 58). Det er ikke utænkeligt, at flere af informanterne følte sig lidt utilpasse og

overvældede ved situationen. Således gav flere af informanterne før mødet udtryk for deres nervøsitet, og vores frembrusen har ikke bidraget til, at de følte sig mere rolige. Informanternes til tider usikre engelsk kan have bidraget til dette.

Til de strukturerede interviews i hjemmene udarbejdede vi en mere specifik spørgeguide (se bilag 5), inspireret af Hubert (2004), og vi har erfaret, at metoden, hvor der udformes en spørgeguide med et specifikt fokus er nyttig, men samtidig indeholder nogle problematiske aspekter. Vores informanter fik sjældent mulighed for at fortælle om kødspisning i andre sammenhænge end dem, vi havde fastlagt på forhånd, og derved gik vi måske glip af alternative vinkler på informanternes opfattelse af emnet.

Familieinterviews – indblik i det sociale samspil

I informanternes hjem havde vi oprindeligt tænkt os, at vi ville interviewe hvert enkelt familiemedlem adskilt fra resten af familien, da dette ville sikre, at deres svar ikke blev påvirket af, at familien lyttede med. Dette var dog ikke altid muligt, da flere i de ældre generationer ikke talte engelsk, og desuden var de andre familiemedlemmer nysgerrige og ville gerne overvære interviewene. Endvidere var der som oftest ikke så mange rum i hjemmet, og det var derfor ikke altid muligt at isolere en person med henblik på at foretage et interview. Hjemmets arkitektur tilbyder informationer som kan belyse menneskers sociale samspil (Gulløv & Højlund 2003: 137), og vi oplevede dette i flere af de hjem, vi besøgte, hvor den trange plads betød, at familiemedlemmerne ikke havde deres eget værelse. De opholdt sig derfor ofte i samme rum, og deres reaktion afspejlede, at de fandt det mærkeligt, at vi ville adskille dem for at tale med dem på tomandshånd. Resultatet var, at familiemedlemmerne til tider var aktive deltagere i interviewet, hvilket betød, at vi blev usikre på, hvem svaret repræsenterede. Modsat gav det os mulighed for at overvære informanternes handlinger og samspil, som de udspillede sig i hjemmet, og vi fik herved indblik i de sociale spilleregler (Gulløv & Højlund 2003:131), som var gældende i hjemmet. Et eksempel var under et interview med Jayeshs mor, som var vegetar. Faderen, som spiste kød, og som vi havde interviewet forinden, afbrød op til flere gange med lettere irritation i stemmen: "Det har jeg jo svaret på!". Vi antager, at han opfattede vores interview af moderen som om, at vi ville efterprøve rigtigheden af hans svar. Desuden svarede han gentagne gange på sin kones vegne. Da vi spurgte til hendes opfattelse af vegetarisk og ikke-vegetarisk mad, afbrød han med "*don't ask her that, she doesn't like*", hvilket indikerede, at det var et følsomt emne. Daly og Dienhart (1998) påpeger, at "*as researchers, we (...) need to be attentive to the fact that families may have spokespersons who present the family to the outside world*" (ibid.:

114). Jayeshs fars position som familiens overhoved betød, at han svarede på spørgsmål, som egentlig var beregnet på familien.

Vi har her set på, hvordan familiemedlemmerne tog ordet på andres vegne. I det efterfølgende vil vi vise, hvordan vi selv tildelte vores unge informanter en rolle, som gav dem indflydelse på, hvilke oplysninger der kom frem.

Informanter som tolke

Som tidligere nævnt var der mange i forældre- og bedsteforældre-generationerne, som ikke talte engelsk, og derfor brugte vi de unge mænd som tolke, men en person som oversætter vil altid tale fra en position (Buur 1999: 60). Under vores feltarbejde var tolken altid en af sønnerne i familien, hvilket betød, at de besad en konkret viden om lokale forhold, samt at de havde indgående kendskab til de familiemedlemmer, der blev interviewet. Buur påpeger, at det ofte er oversætterens viden om og fortolkning af lokale forhold, som værdsættes (ibid.: 61) af antropologen, men vi oplevede, at tolkens indgående kendskab til familiemedlemmerne kunne blive et problem. Dette kom til udtryk ved, at de unge i flere tilfælde for eksempel sagde, at "I behøver ikke at interviewe min mor; hun mener det samme som min bedstemor" (som vi lige havde interviewet). Denne holdning overraskede os, og svarene i interviewene demonstrerede da også, at familiemedlemmerne ikke altid var så enige. Men tolkens reaktion gav os indsigt i hans antagelse af, at bestemte familiemedlemmer har samme opfattelser og holdninger til mad. Det var heller ikke ualmindeligt, at den unge tolk svarede på spørgsmålet uden at oversætte det til den, vi interviewede. Når vi konfronterede ham med dette og bad ham spørge først, var svaret; "jamen, jeg *ved* godt, hvad han mener" eller "jamen, jeg *kender* godt svaret". Det lod til at være svært for tolken at forstå, at vi ønskede de adspurgtes svar og ikke hans eget, eller det, som han mente, ville være den adspurgtes svar. Tolken indtog en privilegeret position, da han var den eneste, som kunne etablere kommunikation mellem den interviewede og os, og herigennem kunne han formidle bestemte synspunkter (ibid.: 60), som han anså for at være sandheden.

Vi oplevede endvidere, at tolkerollen kunne anbringe familiemedlemmerne i et dilemma. Da Bandit, som spiste kød, skulle oversætte et interview med sin mor, som var vegetar, var der lange dialoger mellem dem, hvor vi oplevede, at det hele ikke blev oversat. Vi kunne se på deres kropssprog, at de var uenige, men vi havde svært ved at blive en del af samtalen, da sønnen indtog en tredje part i interviewet, som betød, at der opstod en blokering imellem moderen og os (Larsen 1995: 97). Vi kunne ikke kommunikere med moderen og fik derfor aldrig et nuanceret kendskab til hendes svar på flere af de spørgsmål, vi stillede. Hvis vi havde haft en tolk, som ikke var i familie med den interviewede, ville tolken ikke have været

følelsesmæssigt involveret, og derfor ville der sandsynligvis ikke være opstået diskussioner imellem dem med afsæt i forskellige spisevaner.

Vi har i det foregående diskuteret ulemperne ved at bruge en informant som tolk, men der var også positive aspekter. For det første var det de unge tolke, som havde skaffet os adgang til familierne, hvilket betød, at vi blev accepteret af resten af familien (Buur 1999: 61), og det betød desuden, at den interviewede kunne føle sig tryk, da han eller hun kendte den, som oversatte. Det er muligt, at de interviewede havde været mere betænkelige, hvis vi havde medbragt en tolk, som de ikke kendte, og som de ikke vidste, om de kunne stole på.

Vores interviews har således fungeret som deltagerobservation, hvor restaurantbesøg, hjemmeinterviews, gruppedynamik og tolkning har suppleret selve indholdet i det, informanterne har sagt. I det følgende vil vi redegøre for hvilke temaer, informanterne italesatte under interviewene.

5. Kropslig og sjælelig sundhed

Under interviews kan informanter italesætte forskelle og fællesskaber (Rubow 2003: 243), og interviewene på restauranten og i hjemmene betød, at vi fik et nuanceret indblik i forskellige opfattelser af kødspisning. Et af de temaer, som informanterne var mest enige om havde betydning for kostvalget, var sundhed. Flere fremhævede, at vegetarisk mad er sundt for kroppen, og dem, der spiser kød, betonedede, at det er noget, man spiser ved sjældne lejligheder, for smagens skyld eller som kilde til ekstra proteiner. Flere vegetarer mente, at kødspisning medfører sygdomme i kroppen, og det blev endvidere ofte nævnt, at vegetarisk mad er bedst for sjælen, for hvis man spiser kød, får man dårlige tanker og bliver meget temperamentsfuld. Informanterne italesatte således, hvordan sundhed er relateret til både kropslige og sjælelige aspekter.

Khare argumenterer for, at studier af indiske hinduers madkultur må inkludere religionens indflydelse; *"foods for the Hindus represent essentially two interrelated dimensions – as a nutriment for remaining alive and as a cultural principle of cosmological creation"* (Khare i Olivelle 1995: 369). Men blandt vores informanter var der uenighed om hinduismens betydning for kostvalget. Flertallet mente, at hinduismen foreskriver, at hinduer ikke må spise kød, men Kunal, som spiser kød, brugte sin kastestatus som kriger som forklaringsramme. Han tilføjede dog, at individet frit kan vælge sin kost, og at kød er nødvendigt som proteinkilde, især når man lever et aktivt liv. Amit, som er vegetar, sagde, at det skyldes hans religion. Flere af hans venner havde tilskyndet ham til at prøve at smage kød, men han lyttede til sin far, som mente, at kødspisning er forkert og en kilde til sygdom. Der var dog enighed

blandt alle informanter om, at man ikke bør spise oksekød, fordi koen er menneskets moder og derfor hellig, ligesom man heller ikke spiser svinekød, fordi svin ses som beskidte dyr.

Gennem interviewene blev vi opmærksomme på, at kategorierne vegetar og kødspiser ikke er rigide størrelser, men at der i spændingsfeltet mellem dem findes en gråzone. Twigg (1984 [1983]) har udformet en tabu-skala, som belyser forskellige madtypers hierarkiske placering. På skalaen har hun indsat en grænse, som viser, hvad en vegetars kost indeholder, og her er udover frugt og grønsager også indsat mælkeprodukter og æg (ibid.: 21). Vi erfarede, at vores informanter satte andre grænser for opfattelsen af vegetarisk kost; flertallet mente således ikke, at æg er vegetarisk kost, og vegetarer, som spiser æg, betegner sig selv som *vegetarian who takes eggs*.

Vores interviews viser, at informanterne relaterer deres valg af kost til sundhed, og at sundhed omfatter såvel det fysiske som det sjælelige. For de fleste var sundhed forbundet med en moderat indtagelse af kød, og selv de kødspisende informanter spiste kun kød et par gange om måneden og var tilfredse med det. Vores interviews gav således et billede af de unge hinduers liv, der stemmer godt overens med oplysningerne fra McDonald's: De fleste foretrækker vegetarisk mad.

6. Køn, kontrol og kostvalg

Vores feltarbejde var oprindeligt tænkt som et studie af unge hinduer, men det viste sig så vanskeligt at etablere kontakt til pigerne, at det i høj grad blev et studie af unge *mandlige* hinduer. Ganske vist blev to ud af fem spørgeskemaer udfyldt af piger, men da vi siden hen ringede rundt for at invitere dem ud at spise, var reaktionerne ikke nær så imødekommende, som det var tilfældet med fyrene. Det var ellers kun Helle og Margrethe, som ringede til dem, men lige meget hjalp det. Flere piger var meget kritiske overfor, hvorfor vi overhovedet ville mødes med dem, og vores valg af restaurant – en veg/non-veg beliggende i en bydel præget af muslimer – vakte heller ikke ligefrem begejstring. Ved flere telefonopkald fik vi fat på familiemedlemmer, heriblandt skeptiske mødre, og i andre tilfælde var det pigerne selv, der ærligt fortalte, at de ikke måtte møde os for deres forældre.

Den ene pige, Kruti, som det trods alt lykkedes os at møde, var ikke meget anderledes på det punkt. Det var vores ønske, at flere unge, der ikke kendte hinanden, skulle mødes på samme tid, men vi tog hendes reaktion "*if strange man is coming, I am not coming!*" til efterretning, og hun fik derfor lov til selv at udpege mødestedet, en 100 % vegetarisk restaurant beliggende i den moderne bydel. Hun mødte op i selskab med en uengageret fyr, der ikke gav meget lyd fra sig under måltidet og i det hele taget forekom at være en form for vagthund; muligvis én forældrene havde pålagt hende at tage med, for hun betroede os, at "*my*

parents decide everything for me". At den eneste pige, som det overhovedet lykkedes os at mødes med, var så beskyttet, var ganske tankevækkende.

Manglen på adgang til kvindelige informanter var slående. Simmel har påpeget, hvordan den fremmede i kraft af sin formodede objektivitet er fri og bevægelig (Simmel i Tjørnhøj-Thomsen 2003: 108), men vores fremmedhed påvirkede tydeligvis adgangen til kønnene vidt forskelligt. Som beskrevet i afsnit 3 bidrog vores fremmedhed til at vække nysgerrighed blandt de unge fyre, og den blev senere fulgt op af tillid; således betroede Dinesh os, at man i hans familie aldrig spiste æg, men at han selv spiste æg i smug, uden sine forældres viden derom. I forhold til pigerne var vores fremmedhed til gengæld en begrænsning. Spørgeskemaerne var tilsyneladende ikke grundlag for at indlede et fortroligt forhold til os; ganske vist var nogle af pigerne nysgerrige, men de blev holdt i skak af deres forældre. De piger, som vi mødte hjemme i de mandlige informanters familier, var meget venlige og nysgerrige, så måske var det simpelthen et spørgsmål om, at husets unge piger ikke selv må etablere kontakt til fremmede. Hvis pigerne skulle have spillet en større rolle i vores feltarbejde, havde det sandsynligvis krævet, at vi havde mødt dem via snowballmetoden som venners venner, hvilket ville have undermineret vores forsøg på at gyldiggøre feltarbejdet ved at gøre informantskaren varieret (jf. afsnit 2).

En mulig forklaring på vores besvær med at få etableret kontakt til pigerne kan findes i Wadley's (1977) analyse af klassisk hindu-ideologi, hvor der sættes lighedstegn imellem vild natur, kvindelighed og fare, hvorfor manden må kontrollere kvinden. Denne analyse er tydeligvis stærkt inspireret af Ortner's klassiker *Is Female to Male as Nature Is to Culture?* (1996 [1974]). Den ideelle hindu-kvinde accepterer mandens kontrol, og ifølge Wadley vil de fleste hindu-kvinder sandsynligvis fortsætte med at acceptere opfattelsen af kvinden som en pligtopfyldende hustru (Wadley 1977: 125). Jejeebhoy & Sathar (2001) har dog påpeget, at region betyder mere end religion; hindu-kvinder nyder således mere frihed i Tamil Nadu i Sydindien end i Punjab i Nordindien (ibid.: 687), så hvor betydningsfuldt forholdet er imellem religion og kønsroller i Gujarat, skal være usagt. Men under vores feltarbejde oplevede vi flere gange en mandlig trang til kontrol, som for eksempel når mændene, som beskrevet i afsnit 4, brød ind i interviews og svarede for deres koner, og Wadley's analyse kaster således en smule lys over de problemer, vi havde med at komme i nærkontakt med de unge piger.

Vegetarmødres magt i køkkenet

Spørgsmålet er så, hvad forholdet er imellem kønsroller og kostvalg? Kruti var en overbevist vegetar, og ifølge hende er en kristen vegetar et bedre menneske end en kødspisende hindu.

Om andre hindu-piger er af samme opfattelse som Kruti, fandt vi desværre aldrig ud af, men vores spørgeskemaer påpegede en tydelig tendens til, at flere piger end fyre er vegetarer. Samme mønster så vi blandt mødre; af de otte, hvis familier vi besøgte, var de seks nuværende og de to forhenværende vegetarer. Tendensen bakkes op af en ny, stor indisk undersøgelse, hvorefter det fremgår, at flere kvinder end mænd er vegetarer (Hindu Nation Survey 2006).

Det er fristende at inddrage Beardsworth & Keil (1997), som henviser til en række undersøgelser, der alle har påpeget en mere eller mindre tydelig sammenhæng imellem køn og spisevaner, på tværs af kulturer. I mange patriarkalske samfund er der en sammenhæng imellem kødspisning og mandlig magt; ikke kun ses kødspisning som en maskulin aktivitet, indtagelsen af kød ses også som stærkt associeret med virilitet og mandlig fysisk styrke. Men vi har ingen data, der kan forklare en direkte sammenhæng imellem kvinders begrænsede selvstændighed og deres kostvaner. Tværtimod øvede de (ofte vegetariske) mødres kostvalg

Amits mor tilbereder aftensmaden. Foto: Rune-Christoffer Dragsdahl.

en stor indflydelse på de mandlige (ofte kødspisende) familiemedlemmers kost; i flere af de familier, vi besøgte, måtte de mandlige familiemedlemmer således selv tilberede kødet eller købe det i byen som takeaway. Et lignende mønster ser vi hos Holtzman (2002), der viser, hvordan den autoritet, som mændene

hos samburufolket i Kenya har i forhold til kvinder, ikke nødvendigvis i praksis medfører magt og kontrol. Han synliggør derimod kvindernes totale kontrol med tilberedningen og fordelingen af mad og problematiserer dermed Ortner's (1996 [1974]) påstand om kvindens universelle underordnethed i forhold til manden.

Vores feltarbejde antyder på lignende vis, hvordan hindu-mænd muligvis på flere måder kontrollerer kvinder – bare ikke i køkkenet. Kvinderne spiller derfor en central rolle i forhold til Indiens fremtidige madkultur og dermed svaret på vores problemformulering: Så længe familien spiser hjemme, og kvinderne tilbereder maden, begrænses mændenes kødforbrug.

Konklusion

Opmærksomheden på problemformuleringen betød i felten, at vi var meget fokuserede på at opnå de data, som kunne besvare denne. Vi følte os derfor nødsaget til at styre samværet og interviewene med informanterne, i modsætning til at lade det være op til tilfældige begivenheder at styre vores vej frem mod et interessant fokus. Det var således en balancegang at beholde fokus og samtidig indordne dette efter feltens præmisser. Rubow skelner mellem hårde data og en impressionistisk tilgang (Rubow 2003: 235), hvor antropologen lader feltens indtryk styre fokus. Vi har i denne rapport behandlet vores oplevelse af dette spændingsfelt og de konsekvenser, vores positionering inden for det indebærer.

Aftale-antropologi er en præmis, som antropologer i 2007 må lære at leve med; også i såkaldte udviklingslande. Vores formål var at indsamle data om unge hinduers kostvalg, og dermed måtte vi indgå på deres præmisser, hvilket blandt andet indebærer, at de kun kunne mødes på afgrænsede tidspunkter. Denne form for antropologi stiller selvfølgelig krav til antropologens opmærksomhed. *“It is not only the immediate and apparent that are at work; one has to look at what is not directly present, laterally and down crooked corridors”* (Palriwala 2005: 163). Det stiller dog også krav om fantasi, og vi har ved at kombinere adskillige former for kvalitative og kvantitative metoder på relativt kort tid opnået et særdeles omfattende datamateriale.

Vi kan med disse data nærme os en indsigt i forholdet mellem familie og individ og dette forholds betydning for Gujarats madkultur nu og i fremtiden. De unge indiske mænd, selv de kødspisende, foretrækker vegetarmad, hvilket de forklarer med faktorer som sundhed, klima, religion, smag og i mindre grad kaste. Ydermere har vi belyst forbindelsen imellem vegetarisme og køn, og på grund af den indiske kvindes traditionelle rolle i hjemmet og familien har vi udledt, at moderens rolle som hjemmegående og vegetarisk kok har en afgørende indflydelse på væksten i landets kødforbrug. Som et land i rivende udvikling har den vestlige fastfood kultur også vundet indpas i Indien, men i en tilpasset form; den vegetariske madtradition står også her stærkt. Hvorvidt antallet af kødspisere fremover vil stige, har vi begrænsede data om. Men det faktum, at de kødspisende informanter havde et moderat kødforbrug, peger på en begrænsning af udviklingen i kødforbruget.

Vores analytiske resultater giver absolut grobund for videre studier. For eksempel er det interessant, om der kan være en sammenhæng mellem kvindernes større deltagelse på arbejdsmarkedet og en forøgelse i kødforbruget, og om der også i fremtiden vil være en sammenhæng mellem de unge mænds sundhedsideal og deres individuelle praksis.

Litteratur, pensum

Daly, Kerry & Dienhart, Anna

1998 Navigating the Family Domain. Qualitative Field Dilemmas. I: Scott Grills (ed.): *Doing Ethnographic Research. Fieldwork Settings*. Thousand Oaks: SAGE Publications. s. 97-120.

Gulløv, Eva & Højlund, Susanne

2003 At analysere stedets betydning. Eva Gulløv & Susanne Højlund (red.): *Feltarbejde blandt børn*. København: Gyldendal. s. 130-150.

Hasse, Cathrine

1995 Fra journalist til Big Mamma. Om sociale rollers betydning for antropologers datagenerering. I: *Tidsskriftet for Antropologi nr. 31*. s. 53-64.

Hastrup, Kirsten

2003 Introduktion: Den antropologiske videnskab. I: Kirsten Hastrup (red.): *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag. s. 9-34.

Lockwood, Matthew

1992 Facts or Fictions? Fieldwork relationships and the nature of data. Kapitel 11 I: S. Devereux & J. Hoddinott (eds.): *Fieldwork in Developing Countries*. Harvester/Wheatsheaf. s. 164-178.

Mikkelsen, Britha

1995 Semi-Structured Interviews and Questions. I: *Methods for Development Work and Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications. s. 102-113.

Rubow, Cecilie

2003 Samtalen: Interviewet som deltagerobservation. I: Kirsten Hastrup (red.): *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag. s. 227-246.

Sanjek, Roger

1990 On Ethnographic Validity. I: R. Sanjek (ed.): *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*. Ithaca: Cornell University Press. s. 385-413.

Spradley, James P.

1979 Interviewing an Informant. I: *The Ethnographic Interview*. New York: Holt, Rinehart & Winston. s. 55-68.

Staunæs, Dorthe

2004 Situering, dialog og forstyrrelse. Principper for produktions- og analysemetoder. I: *Køn, etnicitet og skoleliv*. København: Forlaget Samfundslitteratur. s. 75-94.

Tjørnhøj-Thomsen, Tine

2003 Samværet: Tilblivelser i tid og rum. I: Kirsten Hastrup (red.): *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag. s. 93-116.

Litteratur, selvvalgt

Beardsworth, Alan & Keil, Teresa

1997 The Mysterious Meanings of Meat. Kapitel 9 I: *Sociology on the Menu: An Invitation for the Study of Food and Society*. London: Routledge. s. 193-217.

Bernard, H. Russell

1995 Sampling. Kapitel 4 I: *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. London: Altamira Press. s. 71-101.

Buur, Lars

1999 Når der er mere til oversættelse end sprog. I: *Den Ny Verden* 3. s. 54-72.

FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations)

2006 *Livestock's long shadow: Environmental Issues and Options*. Rome: FAO.

Fritschel, Heidi & Mohan, Uday

1999 Are We Ready for a Meat Revolution? I: *2020 News and Views, March 1999*. Washington: International Food Policy Research Institute.

Holtzman, Jon

2002 Politics and Gastropolitics: Gender and the Power of Food in Two African Pastoralist Societies. I: *Journal of The Royal Anthropological Institute* 8. s. 259-278.

Hubert, Annie

2004 Qualitative Research in the Anthropology of Food. A Comprehensive Qualitative/Quantitative Approach. I: Helen MacBeth and Jeremy MacClancy (eds.): *Researching Food Habits. Methods and Problems*. New York: Berghahn Books. s. 41-54.

Jejeebhoy, Shireen J. & Sathar, Zeba A.

2001 Women's Autonomy in India and Pakistan: The Influence of Religion and Region. I: *Population and Development Review* 27 (4). s. 687-712.

Larsen, John A.

1995 Samtalen som interview – At tale om kulturelle artikuleringer i Kina. I: *Tidsskriftet antropologi: Metode, nr. 31*. s. 93-103.

2003 Identiteten: Dialog om forandring. I: Kirsten Hastrup (red.): *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag. s. 247-271.

Malinowski, Bronislaw

1964 [1922] Introduction: The Subject, Method and Scope of this Inquiry. I: *Argonauts of the Western Pacific*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd. s. 1-25.

Medina, F. Xavier

2004 Tell me what you eat and I will tell you who you are. I: Helen MacBeth and Jeremy MacClancy (eds.): *Researching Food Habits. Methods and Problems*. New York: Berghahn Books. s. 55-61.

Olivelle, Patrick

1995 Food in India - A review essay. I: *Journal of Indian Philosophy* 23. s. 367-380.

Ortner, Sherry B.

1996 [1974] Is Female to Male as Nature Is to Culture? I: *Making Gender. The Politics and Erotics of Culture*. Boston: Beacon Press. s. 21-42.

Palriwala, Rajni

2005 Fieldwork in a Post-Colonial Anthropology. Experience and the Comparative. I: *Social Anthropology* 13 (2). s. 151-170.

Sutton, David E.

1997 The Vegetarian Anthropologist. I: *Anthropology Today*, vol. 13, no. 1. s. 5-8.

The Hindu

2006 The Food Habits of a Nation. I: *The Hindu*, Monday August 14, 2006. India: The Hindu. Front page.

Twigg, Julia

1984 [1983] Vegetarianism and the Meanings of Meat. I: Anne Murcott (ed.): *The Sociology of Food and Eating – Essays on the sociological significance of food*. Aldershot, UK: Gower Publishing Company Ltd. s. 18-29.

Wadley, Susan S.

1977 Women and the Hindu Tradition. I: *Signs* 3 (1). s. 113-125.

Wax, Rosalie H.

1971 The Ambiguities of Fieldwork. Kapitel 4 I: *Doing Fieldwork: Warnings and Advice*. Chicago: University of Chicago Press. s. 42-55.